

SCHEIBER SÁNDOR-ZSOLDOS JENŐ-KATONA Z. FERENC

MIKSZÁTH KÁLMÁN LEVELEZÉSÉBŐL

Tudomásunk szerint "Kiadatlan Mikszáth-levelek az Országos Széchényi Könyvtárban" című kiadványunk¹ megjelenése óta a Mikszáth-levelezés körébe vágó közlemény nem látott napvilágot. Munkánkra egy-két napilap is felfigyelt. Közülük a Mikszáth-életrajz kutatását tekintve fontos Pikay István cikke, s a cikk egyes állításaira vonatkozó cáfolat.² Nyomozó munkánkat tovább folytattuk. Eddigi gyűjtésünk anyagát itt tesszük közzé.

1.

GAJDÁCS PÁL LEVELE MK-HOZ

Gajdács Pál /1847. dec. 23. Békéscsaba - 1929. nov. 12. Tótkomlós/ Selmechányán diáktársa, s az író élete végéig jóbarátja volt Mikszáth Kálmánnak. Tanulmányai befejezése után külföldre utra indult. Járt Angliában, Franciaországban. Utirajzait Mikszáth közölte a tőle szerekesztett Magyar Néplap melléklapjában. Először Békéscsabán a nőképző-iskolában, majd Szarvason az evangélikus főgimnáziumban tanított. 1882-ben Tótkomlóson ev. lelkésznek választották. Néhány szépirodalmi munkáját Kner Izidor adta ki Gyomán.³

London, 1871. aug. 22.

Kedves Barátom!

*Régi vágyam; Londont, a világ legnagyobb s tán leg-
szebb városát látni, végre valósult...*

*De reflectálva utolsó leveled azon pontjára, hol kérsz,
hogy külföldi tapasztalataimból egyetmást kimerítőbben irjak
le⁴ eltérek ezen általános vondsoktól. - Egyuttal azonban
figyelmeztetek arra, hogy tapasztalataim bővebb és kime-
ritőbb leírását ne várđ tőlem, mert hiszen csak a legutol-
só 3 nap élményeinek részletesebb leírásához évek kellene,
már pedig tudva levő dolog, hogy nem szeretek sokat írni.
- Hja ez családi baj! Mindazáltal megkísértem a legutóbbi
3 nap tapasztalatait röviden leírni, de csak egyes vondsok-
ban, élénk képzeleted úgy is kitölti majd a hézagokat...
Egyébről jövő levelemben.*

Gajdócs Pál

Lelőhelye: Mulattató. A Magyar Néplap társlapja. 1874.
137.

2.

EGY MIKSZÁTH-LEVÉL BORITÉKJA

A Mikszáth-filológiát érdekli, kikkel volt ismeretség-
ben az író. Ezért közöljük levél hiján is az alábbi bori-
ték szöveget. A címzett Fischer Rosaly /1858-1908/, Fischer
Antal Enoch makói rabbi leánya, Makai Emil nővére, aki Rengei
Mylander és Vigolla álnéven tárcákat, fürdőleveleket, kar-
colatokat írt a nyolcvanas-kilencvenes években a Marosba, a
Makói Hirlapba, majd a Szegedi Naplóba. 1878-1879-ben ma-
kói levelezője a Milassin Vilmos szerkesztette Hölgyek Lap-
jának.⁵ Itt jelent meg folytatásokban "Edith" című hosszabb
elbeszélése.⁶ Rosaly az év egy részét Szegeden töltötte ro-

konainál. Herczel Fülöp, egy ideig Szeged város tiszti fő-orvosa, a neves sebészprofesszornak, Herczel Manónak édesapja sógora volt a makói zsidó papnak.⁷ "A kitűnő orvos vendégszerető házában - írja Makai Endre sebésztanár, Rosaly fia - nagy volt a társasélet, főleg a szegedi árvíz /1879/ utáni rekonstrukciós időkben; gyakori látogatója volt Mikszáth Kálmán is".⁸ Ebben a környezetben találkozott a fiatal író a Szegedi Naplónak 1878. júl. végétől 1880. dec.-éig Szegeden tartózkodó munkatársával.

(Boríték:)

(Fejléc:) [A (?) Szegedi Napló szerkesztősége

Fischer Rózsa urhölgy

ő nsgának

Helyben (=áthuzva;alatta)

Makó

A postabélyegzők kelte: Szeged $\frac{2}{3}$ 79 [=1879. márc. 2.] -
Makó $\frac{3}{3}$ [=márc. 3.]

A boríték dr. Makai Endre matematikus tulajdona.

3 - 5.

MK LEVELEI PETELEI ISTVÁNHOZ

Eddig csak egy Petelei Istvánhoz /1852-1910/ intézett Mikszáth-levélről tudtunk.

Az alábbi három levél Mikszáth és Petelei baráti kapcsolatához szolgáltat adatokat. Ismeretét Bisztray Gyula professzornak köszönjük.

Petelei az 1882-es esztendőben Marosvásárhelyt visszavonultan él. A levelek hangja bizonyítja, hogy Mikszáth sikereinek teljében is gyengéd, baráti szeretettel viseltetett a betegeskedő novellista iránt.

Az első levélben tervezett utazás nem valósult meg. Jelen közleményben adjuk közre Mikszáth Márki Sándorhoz in-

tézett levelét /6. sz./, melyben lemondja a látogatást. E kártya pontosítja eddigi ismereteinket Mikszáth és Kiss József kapcsolatáról.

A három levél - kiegészülve a Márki Sándorhoz írott sorokkal - Mikszáth 1882-es esztendejének megfeszített munkában eltelt hétköznapijaihoz nyújt új adalékokat.

3.

Kedves Bardtom!

Elhatároztuk Kiss Józseffel, aki itt csámcsog mellettem, Itáliába menendő,¹⁰ hogy mielőtt megjön, egyszerre fogunk elmenni mind a hárman Aradra:¹¹ ahova hármunkat meghittak - de külön.

Nekik is meglepetés lesz, - nekünk meg igazi ünnep, ha ott egyszerre összejöhetünk hárman. Biztosak vagyunk, hogy neked is tetszeni fog a dolog - de ha nem is, két voks egy ellen, ott kell lenned.

Az időt, a napot meghatározzuk később.¹²

igazi hived

Mikszáth Kálmán

[A névjegykártya rectóján:]

Pista! Március idusára tűzöm ki a terminust! Addig visszatérek. Isten veled

Kiss

[1882. január eleje]¹³

Mikszáth Kálmán névjegykártyája /12x7,5 cm/. Rectóján a név és alul a jobb sarokban szép kézírást utánzó nyomtatott betűkkel: "Pesti Hirlap". /Ezen a lapon vannak Kiss József sorai./ A verso Mikszáth sorai olvashatók.

4.

A "Pesti Hirlap" Szerkesztősége
Budapest, V., Nádor-utca 7. sz.

Kedves Pistám!

Összinte köszönetem nyilvánítása mellett, hogy oly pontos voltál, itt küldöm a tiszteletdíjat /tíz forintot/ nem annyi amennyit megérdemelne a szép rajz¹⁴ /még egyszer üdv érte/, hanem amennyit lehet.

Kártyádat megkaptam, de a K. Közlöny¹⁵ nem jár nekünk, s sehonnán sem bírtam megszerezni. Sajnálom pedig.

*Csókol
szerető barátod*

Mikszáth Kálmán

Minél előbb elvárom - kéziratban.

[1882. június második fele] ¹⁶

A Pesti Hirlap szerkesztőségi levélpapírján, a dupla levélpapír első lapján.

5.

A "Pesti Hirlap" Szerkesztősége
V. Nádor-utca 7. ¹⁷

Kedves Pistám.

Szőrnyű rövid leveleket írsz. A rajzod igen szép volt a V. Ujságban.¹⁸ Hogy vagy? Mikor látunk már Pesten?

Czikket ez idő szerint nem írok,¹⁹ mert nagyon sok a dolgom, de újévtől kezdve gyakrabban is felkereslek.

Két könyvet is írok egyszerre²⁰ s azonfelül annyi ostromnak vagyok kitéve a redakcióktól s annyit ígértem már meg /hisz tudhatod hogy van az!/, hogy bujkálok az utcákon a legjobb ismerőseim előtt.

Várjatok hát sorotokra!

Szerető barátod

Mikszáth Kálmán

[1882. szeptember-október.]²¹

A dupla levélpapír első lapján, megbarnult, fekete tintával.

6.

MK LEVELE MÁRKI SÁNDORHOZ

Az alábbi levél korai előzménye Mikszáth 1910-ben a Kölcsey Egyesülethez intézett levelének /Krk. 26:73./207./ és fontos dokumentuma Mikszáth és Arad kapcsolatának.

Mind ezt, mind az 1910-es levelet Ficzy Dénes, Arad irodalmi életének kiváló ismerője közölte először.

Az 1882-es levél eddig kétszer jelent meg, meglehetősen eldugott helyeket: Ficzy Dénes: M.K. Aradon. Vörös Lobogó /Arad/, 1957. március 17.;²² u.ő.: M.K. Kiadatlan levele Márki Sándorhoz. Bp. 1882. I. 27. Csongrád megyei Hírlap /Hódmezővásárhely/, 1960. május 29. 5.

Jelen közlemény Ficzy Dénes értékes jegyzeteinek felhasználásával s a különböző helyeken megjelent Ficzy-dolgozatok adatainak összegzésével a mind időszerűbbé váló levelezés-pótkötet munkálatait szándékozik megkönnyíteni.

Ficzay Dénes Csongrádmegyei Hirlap-beli cikkében írja, hogy a Kölcsey Egyesület, mely Aradon 1881-ben alakult meg, neves írók aradi vendégszereplésének megszervezését tűzte ki egyik céljául. Az Egyesület titkára volt Márki Sándor tanár, történetíró, később kolozsvári egyetemi tanár.^{22/a}

A levelet 1957. januárjában az Egyesület Irattárának rendezése közben Ion Niciu tanár találta meg.

Mikszáth 1906-ban a br. Neumann Margit- br. Dániel Tibor- esküvő alkalmával volt Aradon mint esketési tanu. Pohárköszöntőt is mondott. Egy ekkoriban kelt nyilatkozata szerint már járt egyszer ott rangrejtve, valami nagy megyei panamát leleplezendő.

A "Pesti Hirlap" szerkesztősége
V. Nádor-utca 7

Budapest január 27 882

Tisztelt Uram!

Örömet okozott nekem az ön udvarias levele, de mint-hogy a terézvárosi körbe is egy felolvasást kell írnom leg-közelebb, s azonfelül is igénybe vagyok véve több oldal-ról, az Aradon felolvasandó dolgot csakis Martius 1 jén te-szem az ön nevére czimezve postára.²³

Ez időn túl méltóztassék tetszése szerint elhelyezni azt felolvasásai programjába s felolvastatni valakivel, mert bármint óhajtanám is, újságírói rabszolgaságom nem en-gedi meg, hogy személyesen is láthassam Aradot, a "szép-asszonyok városát".

A felolvasás címét azonban megírhatom előre.²⁴

Fogadja őszinte köszönetemet azon meleg hangért, mely becses soraiból kisugárzik, midőn eddigi irogatásaimról emlékezik.

igaz tisztelője
Mikszáth Kálmán

A levél lelőhelye a Kölcsey Egyesület Irattára, Arad.

7.

MK LEVELE SZEMERE ATTILÁHOZ

Szemere Attila Mikszáth Kálmánhoz irt nyílt levelében helyteleníti, hogy az író a maga okos gondolatait parasz-
tok szájába adja: ezért éri támadás, miként nemrégiben is Nagy András János hódmezővásárhelyi parasztnábob szellemes mondása miatt.²⁵ Szemere levelét Méreiné Juhász Margit közli a Mikszáth levelezés kritikai kiadásában,²⁶ de elkerülte figyelmét, hogy Mikszáth azonnal, folytatólagosan szedett szövegben válaszol Pesti Hírlap-beli újságírotársá fejtegetéseire:

Kiszedve közölte velem a redakció ezt a cikket s így már nem is volt módom vétőt mondani, hogy maradjon el ez az apró lövöldözés a semmi miatt. Hiszen még nincs itt, urak, az uborka-saison!

Ambár megvallva az igazat, egyrészt nem is bánom, ha megjelenik e nyílt levél, mert sok igaz van abban elmondva.

Sokszor volt már eddig is apró-cseprő duzzogás ellenem, ha az é l ő k r ő l irtam.

Jól esik hát most egy védelmi szó olyan embertől, aki már h o l t volt.

Értem Szemere Attila bardtomat. Fúrge fegyverzetben jelenik meg s egy-két oldalvdgdst mérvén ő kegyelmeikre Vádrhelyen, elmondja szellemes modorban a tanácsait.

Es bizony-bizony erősen fontolgatom azokat magamban. Háttha csakugyan szakítani kellene azzal a szokással, hogy élő emberekről irjak?²⁷

De nem, mégsem!

Mert én még soha azért tollhoz nem nyultam, hogy valakit megsértsek vele, -- de soha azért a tollamat le sem tettem, mert az valakinek nem tetszett.

Most sem teszem le. Ugy irok, mint eddig.

Hiszen nem panaszkodhatom tulajdonképpen. Több gyönyörűségem volt még eddig a cikkeimből, mint keserűségem. Sőt keserűségem nem is volt. Egy két aprehenzivus szó még a szerelmesek közt is édesség-számba esik.

Hanem egy dolgot nem hagyhatok szó nélkül, ami úgy véletlenül eszembe ötlik.

Van bizonyos kicsinyeskedés, amely nagyon kedvetleníti az írókat.

Egyszer például azt írtam egy beszélyemben, hogy "haragoszöld füvek integettek". Kapok másnap egy természettudósunktól levelet: "Uram az ön beszélye szeptemberben jätszik s akkor a fü már nem haragos zöld, hanem valamivel világosabb".

Egy másik elbeszélésemben a Tisza kanyarodásáról írtam. /Nem a miniszterelnökről - hanem a folyaméről./ S valahol egy geographiai pontra mély behajldst tettem. Zápormódra jött a helyreigazító levél, hogy "hóhó a másik oldalon van a kanyarodás. Nálunk azt minden gyerek tudja".

/Persze - nekik az eszökbé nem jutott, hogy én nem náluk gyerekeskedtem./

Alig néhány hete mondtam el egy kis történetkét a szegedi hidról, melynek a vámját azzal a finesszel szedte be egy Dákos uram a hamisan bement szegediség ellenében: "Ha Szegedre való, hát mivel eszik kendteknél a levest?" - A m a k ó i uton érkező menyecske azt felelte "Kanadává", mire Dákos uram megbírságot, mondván: "Szegeden kándlal eszik a levest, hugom".²⁸

Vérszemet kap erre az én kedves Nagy Sándor bardtom²⁹ /aki különben másképp igen okos ember/ s megereszt a lapjában egy cikket, hogy : ha a menyecske a makói utról jött, akkor nem mondhatta a "kanadává", mert ez dorozsmai dialektus lévén, azt csak dorozsmai menyecske mondhatta, aki pedig nem jöhetett Makó felől, ha pedig makói menyecske volt, akkor jöhetett onnan, de egészen mást kellett mondania. /Ilyen szépen főzte ő ezt ki./

Az effélékre természetesen lehetetlenség felelni, ezt szépen el kell szenvedni, mert annál bosszantóbb, hogysem az ember mosolyoghasson rajta, annál pedig mulatságosabb, hogysem mérgelődjék érte.

Hanem az utóbbit, mikor aztán Nagy Sándorral találkoztam, éppen tegnap, mégsem állhattam meg szó nélkül:

-Ej, ej, Sándor, hát nem mehetett el az a dorozsmai menyecske Makóra előtte való nap?

- Az ám - felelte nevetve. -- No erre nem is gondoltam!

Egyszóval sokra nem gondol a közönség, amikor minket birdílgat. Az akarják, hogy amit ők valamennyien együtt tudnak, az külön mindenikünknek az öt ujjában legyen. Pedig hát valamennyien sem vagyunk olyan erősek a tudásban, mint amilyen erős egyikünk-másikunk a nem tudásban.

Azért hát rezignáló nyugalommal kell az ilyen apró polémákat szivelni a közönségtől.

Én türom is szívesen.

Mert tény, hogy néhányszor felszólaltak ráfogott hibákért, amikor nem volt igazuk. /S ez a vásárhelyi eset

is azok közül való./

De hányszor nem szólaltak fel olyan hibáimért, amikor igazuk lett volna!

Mikszáth Kálmán

Lelőhely: Pesti Hirlap 1886. ápr. 30. 1-2.

E levélre Törő Györgyi volt szives felhívni figyelmünket.

8.

FARKAS LÁSZLÓ LEVELE MK-HOZ

E hirlapi levelet dr. Farkas László /1847-1922/, a Rókus kórház sebész főorvosa, Mikszáth Kálmán barátja és orvosa írta. Az író nagyrabecsült orvosbarátját Kéthlyvel, Korányival állítja egysorba; úgy véli, Balassa Jánostól, nagybátyjától örökölte sebészi tehetségét; megemlíti, hogy számos róla elnevezett műszert használnak az európai kórházakban. Erdemeiért udvari tanácsos lett.³⁰ Mint tollforgató is jelesnek bizonyul: az 1894 nyarán Berlinben tartott sebészkongresszus szaktudományi mozzanatait oly hozzáértően szövi írásába, hogy azok valóban egy baráti levélbe illő tájékoztató közlésként hatnak.

Kedves barátom!

Csak már leszoknál az örökös nógatásról, hogy pajtás, mért nem nőszölés? mért nem írsz? Mikor ugyis ezerszer megmondtam: hogy könnyen szeretni csak magyar nőt lehet, könnyen elvenni pedig csak japánit. S Japánig még nem jutottam.

Majd egyszer elmondom azt is, hogy mért. Ami meg az írást illeti, hisz azt ugyis mindenki megtanulta gyermekkorában s akkor sem szerzett nagy mulatságot és mint foglalkozást bizony gyengébb és áldástalanabb mesterségnek tartom a jelenleginél, hol vérbetűk nyomán egészségg virul.

Nekem egy gyönyörűségem van csupán, ha elfáradtam a szenvedésnek szóval és cselekedettel való istápolásában -- az utazás. Vasuton, hajón messze, mennél messzebb, lehetőleg mindig csak emberek közé. Nézni azt az óriás létrát, melyen fölfelé kapaszkodik az isten képére teremtett lény, nem azért, hogy közelebb jusson alkotójához, hanem, hogy ideál nélkül, csupa érdekből konc után nyuljon kapzsi kézzel, miközben könnyen lelökik és jő a kis orvos, megtapogatja fejedlgyát s megnyugtattja, hogy nemesebb részek nem sérültek s kezdheti újra, vagy jő a nagy orvos, az idő, mely a tavaszt s fecskét meghozza, a reményt, hirnevet pedig elviszi gyors szárnyain és a fuit rovatba bejegyzí nevét, például így:

Here lies Mr. N. honest man

Cheat him dewil if you can!

/N. Ki itten nyugszik, becsületes ember

*Próbálkozzék vele az ördög, hogy ha mer!/
Különösen szeretek Berlinben járni, mert az orvost s tudományt megbecsülik. Ott az orvos faktor a társadalomban nem csupán szervezetfoltozó.*

[A beszámoló főbb motívumai: Koch és a tuberkulózis; idegoperáció; a háboru gyilkoló hatása; statisztika a háborus halottakról; ³¹ Behring a difteritisz gyógyítása terén tett felfedezéséről a Budapesten tartandó nemzetközi közegészségi kongresszuson számol be; a kloroform-halál elhárítása stb.]

Te berlini levelet kívántál, szívesen megírtam. Már e pár nap alatt gyűjtött benyomásokból láthatod, hogy szövetségeseink orvosai hatalmasan dolgoznak nemzetük becsületén. Hogy is mondta nagy Frigyes francia bardtja: "la lumière vient du nord".

Hogy Berlinben mulatnak-e, kérded? Hogyne. A Bajazzo-kat és a Parasztbecsületet egyre-másra játsszák a királyi

operában. Hídba a tiszta zenei dallamok a wagneri motívumok közé is belopják magukat. A dal meg pálmák hazájából jő.

Még ez a kedves dal járja, mely Amerikából vándorolt át. Kicsi kis dalocska, ha hallja az ember, a Lido szigetre képzelettel magát, annyira olaszos. Szövege ilyenforma:

Te kék tenger, vigyázz a kedvesemre,
Föl ne ébreszd, hogy ha elszenderedne,
Öledbe ringatva --
Mint az édes anya,
Ki nem pihen,
Csitt, csendesen
Dudolgass felette.

Gyenge forrást, de feledhetlen napok emléke csendül meg lelkemben idézetükre. Szinte távgondolkozóvá válik tőle az ember.

De visszatérek, amint te is vissza fogsz térni Gleichenbergből, hogy folytassuk a titokzatos életet, mit rád a hazaszeretet s a vigasztaló piquet-játzsma, rád nézve pedig a szenvedés elhárításának nem kevésbé tiszteletre méltó érzése s a játzsma mellett gíbickedés tesz értékké.

Vale.

Dr Farkas László

Megjelent: Pesti Hírlap. 1894. júl. 6. Tárca-rovat. 1-3.

A közölt szöveg 1. és 3. l.

MK LEVELE CSERNA SÁNDORHOZ

Részvétlevelél az apa halálakor fiához. Cserna Vince /1840-1896/ Fehér megye aljegyzője, majd alügyésze, később Debrecen főügyésze volt. Fiatalabb éveiben verseket és elbeszéléseket adott közre, a hatvanas-hetvenes évek forduló-

jától kezdve pedig politikai és büntetőjogi cikkeket közölt, s bírák, ügyészek, ügyvédek részére kézikönyveket adott ki.³² Fia, dr. Cserna Sándor mérnök, államvasuti főfelügyelő, kir. tanácsos Mikszáth baráti köréhez tartozott. Szenvedélyesen gyűjtötte híres emberek kéziratait. Gyűjteményében akadt Petőfi-, Kazinczy-, Goethe-, Heine-levél, Vörösmarty-írás, egyéb érdekes relikvia: Erkel Ferenc nyugtája, Bródy Sándor verse, Leoncavallo bejelentő-lapja, Zola névjegye stb.³³ E gyűjteményből került elő az alábbi, névjegykártyára írt Mikszáth-levél is:

Mély részvéttel olvastam a szomorú hírt, édes atyád halálát, kívánom, hogy minél könnyebben tudj elviselni ezt a csapást megmaradt kedveseid szeretete által, melyhez a mi -- barátaid -- vonzalma és tisztelete is hozzájárul:

igaz hived

Mikszáth

[1896. febr. 10-16. között]

A levél írásának időpontját Cserna Vice halálának dátumához viszonyítottuk: 1896. febr. 9-én hunyt el.³⁴

Mikszáth a levelet a gyász hét napjaiban, 1896. febr. 10-16. között írhatta.

A részvétlevél Réz Pál ajándékából Scheiber Sándor tulajdonában van.

10.

DARÁNYI IGNÁC LEVELE MK-HOZ

Mikszáth Kálmán 1892 óta élete végéig Fogaras városát képviselte a parlamentben. Ez idő tájt azonban már egyre ritkábban jelent meg az ülésteremben.³⁵ E látszólagos érdektelenség mögött azonban nem tompult utánjáró tevékenysége választói kérelmező ügyeiben. Ilyen mozzulatokat tükröz az itt következő levél is:

Nagyságos Mikszáth Kálmán országgyűlési képviselő urnak

Budapesten

Tisztelt Barátom!

A Fogaras vármegyei gazdasági egyesület kérelmét kívánságod szerint teljesítettem, amennyiben az egyesület által kért 500 forintos segélyt folyó hó 18-án 11303. szám alatt engedélyeztem, intézkedtem továbbá az iránt, hogy a gazdasági ismereteknek a nép közt való terjesztésére a fogarasi ménes-birtok tisztikara igénybe legyen vehető; a brasói kulturmérnöki hivatalt pedig utasítottam, hogy az egyesület megkeresésére úgy a talajjavítás, mint a kenderáztatók létesítésénél tanácsal és a tervek elkészítésével támogassa az egyesületet.

A baromfitörzsek kiosztását az országos baromfitenyésztő egyesület eszközölvén, a gazdasági egyesületnek erre vonatkozó kérelmét közöltem a nevezett egyesülettel.

Szíves üdvözzel

tisztelő barátod

Darányi

[1896. ápr. 19. vagy 20.]

Kézirata ismeretlen. Megjelent a Fogaras és Vidéke című hetilapban 1896. ápr. 26-án /4.1./ A levél irásának idejét a benne említett engedély keltét követő napokra tehetjük. Gondolnunk kell ugyanis arra, hogy a levél Mikszáth útján /1. a következő levelet/ került a lap szerkesztőjéhez, aki azt már az ápr. 26-i, vasárnapi számban közölte.³⁶

11.

MK LEVELE THIERFELD LIPÓTHOZ

Fogaras városának képviselő-testülete 1895-ben csaknem 300 aláírással beadványt intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, s benne gimnázium felállítását kérte.³⁷

A kérelem kedvező elintézésében jelentős szerepe volt Mikszáth Kálmánnak. Irodalmunk is így emlékszik meg róla: "A gimnázium... alapítását Mikszáth Kálmánnak köszönhette".³⁸ Az úgy sikeres fordulatáról az író elsőnek a Fogaras és Vidéke című lap szerkesztőjéhez irt levelében nyilatkozott, majd rövidesen képviselői beszámoló beszédében foglalkozott az elért eredménnyel. A lap szerkesztője, kiadója és tulajdonosa, Thierfeld Lipót ezzel a bevezető mondatral közli a hozzá érkezett Mikszáth-levelet:

"Mikszáth Kálmán képviselőnkéntől szerkesztőségünk a mai napon a következő levelet kapta":³⁹

Mélyen tisztelt Szerkesztő ur!

Miután arra kérem, sziveskedjék Darányinak tulsó lapon irt levelét az ujdonságok közt közzé tenni, mert az odaválkozó közönséget érdekli, egyszersmind megjegyzem, hogy arról is lehetne egy ujdonságot írni, miszerint a feldőlítendő fogarasi gymnasium költségei már a jövő évi 1897-iki országos budgetbe be lesznek állítva -- a gymnasium létrejötte tehát bevégzett ténynek tekinthető. Mit örömmel hozok tudomására.

Öszinte tisztelője

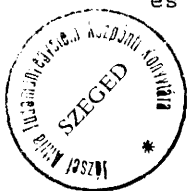
Mikszáth Kálmán

[Budapest, 1896. ápr. 22. vagy 23.]

A levél kéziratát nem ismerjük. Szövegének lelőhelye: Fogaras és Vidéke. 1896. április 26. 3. A lap vasárnaponként jelent meg, tehát a szerkesztő mondatának "mai nap" kitétele csak a nyomdába adás időpontját jelölheti. A levelet ápr. 24-én, pénteken vagy 25-én, szombaton meg kellett kapnia. Így Mikszáth a levelet 22-én vagy 23-án írhatta.

*

A gimnázium felállításának közeli ténye polémiát váltott ki Pánczél Károly ref. pap, a szabadelvű párt elnöke, és Gagyí Sámuel polgári iskolai tanár között. Gagyí szerint

"nagy tévedésben van szeretett képviselőnk, midőn azt hiszi, hogy általános örömet okozott". A város lakosságának többsége fájjalja, hogy polgári és kereskedelmi iskolájának megszünetetése árán jut gimnáziumhoz. Néhány ember magánérdeke miatt fosztják meg iskoláitól nagy befolyású képviselője segítségével.⁴⁰

Pánczél Károly a gimnázium jogosultságát a másik két iskolatípussal szemben a pályaválasztás szélesebb távlataival vádi. A polgári csak alacsony beosztású állásra /adóhivatali, vasuti, postai alkalmazott/ képesít, a folytatólagosan elvégzett, ekkor még három évfolyamu kereskedelmi pedig csak egy évvel jelent rövidebb tanulmányi időt, mint a gimnázium, viszont a gimnázium az egyetem valamennyi fakultását megnyitja az ifjuság előtt. Gagyi hamis közhangulatot akar teremteni. Mikszáth teljes jóhiszeműséggel fáradozott a gimnázium felállításáért.⁴¹

A gimnázium a VKM 1898. jun. 23-án kelt rendeletével az év szeptemberében nyitja meg első osztályát;⁴² ezzel egy időben fokozatosan megszűnnek a polgári iskolák. A kereskedelmi tovább működik. 1901-ben újjáéled a polgári leányiskola.⁴³

12.

MK LEVELE BEŐTHY ZSOLTHOZ

Beőthy Zsolt 1899. jan. 30-án kelt levelében arra kéri Mikszáthot, hogy a Kisfaludy Társaság felolvasó ülésére szánt novelláját juttassa el a "holnap, kedden [jan. 31.] du. 5 h., az előzetes közülésre", addig is üzenje meg a témát, a terjedelmet, és hogy maga kívánja-e felolvasni novelláját.⁴⁴ Ismerjük Mikszáthnak a Beőthy-levélben felvetett kérdésekre adott válaszát.⁴⁵ De feltűnő, hogy benne nem tesz említést a novella megküldését sürgető kérdésre.

Erre, amint az alább közlendő levélből kitűnik, Mikszáth külön felelt. Hirlapírói pályájának izgalmas napjait éli. Ujságjában megjelent már a bejelentés: "Az Országos Hirlap, a laptulajdonosok határozatából, a mai nappal megszűnik és a Pesti Hirlapba olvad".⁴⁶ A lap főlszámolásával együttjáró ügyintézés leköti idejének egy részét. Innen a haladék-kérés. Egyébként "A rokon" című novellát 1899. febr. 5-én Beöthy Zsolt olvasta fel a Társaság ülésén.⁴⁷

A levél így hangzik:

Igen tisztelt barátom!

Annyi dolgom lévén a lap ügyeinek lebonyolításával, hogy csak este bírom bevégezni a felolvasást; holnap kiszédelem s holnapután délben megkapod szép levonatban, esetleg elküldhetem Gyulaynak is. Jelentsd ezt be kérlek a mai előleges cenzurn egybegyűlteknél

Jan. 31. 899.

*tisztelő híved
Mikszáth Kálmán*

A levél dr. Bors Jenő főorvos ajándékképpen Scheiber Sándor birtokába került.

13.

MK LEVELE BENDTNER JÓZSEFHEZ

Bendtner József /1845-1912/ a Légrády-nyomda művezetője, nyomdaipari szakíró volt. Foglalkozott szépirodalommal is: regényfordításai jelentek meg. Munkatársa volt a Szegedi Híradónak.⁴⁸

Bendtnernek is, akárcsak Mikszáthnak, szolgálati lakása volt a Pesti Hirlap Váci köruti /ma: Bajcsy-Zsilinszky ut/ palotájában.

A levelet Mikszáth valószínűleg azért írta, mert Bendtner nem találta otthon.

Igen tisztelt Bändtner ur!⁴⁹

Átnéztem egy pár hiba híján amit kijelentem nyomható -
de hogy nagy tévedések ne csusszanak be kérem még a mai nap
folyamán megküldeni a második kötet kinyomatott íveit, mert
vagy két olyan dolog van amit azok nélkül nem tudok meg-
gazítani.

Például nem emlékszem hogy hány huszast kapott Buttler
a kertésztől. Itt hatot mondunk de félek, hogy előbb négyet
mondtam - hát könnyű lesz kiigazítani mindenütt egy summa-
ra de látni kell.

És még egy másik ilyen megnézni való is van - azért
kérem sürgősen talán mingyárt elküldeni

tisztelő barátja
Mikszúth Kálmán

[1901. augusztus-szeptember] 50

Fehér, dupla levélpapíron, csak a 3. lapra írva, tin-
tával.

Bendtner József unokája, Radnai Márta tulajdonában.
Ismeretét Bisztray Gyula professzornak köszönjük.

14.

MK LEVELE KABOS ILONKÁNAK

A Londonban élt és ott elhalálozott Zsigmondyné Kabos
Ilonka /1900-1973/ zongoraművésznő nevét Ady Endre örökítet-
te meg irodalmunkban. A Budapesti Napló szerkesztőségében
együtt dolgozott Kabos Ede és Ady Endre. A költő nagyrabe-
csülte a századforduló neves hírlapíróját, akit egyik vers-
ajánlásában "anyai barátjá"-nak nevez /Az egyedüliség vi-
gasza/. Szeretetében osztozott Kabos Ede kislánya, Ilonka
is. "Fehér lány virágkezeli" című versét neki ajánlotta:
"Kabos Ilonka kedves, kis hugomnak" /Szeretném ha szeretné-
nek, 1909./. Dénes Zsófia ennél többet is tud: Ady már két
évvel korábban "Vér és arany" című kötetének első példányát
Kabos Ilonkának dedikálta.⁵¹

Valójában: Kabos Ilonka "irodalmi élete" az eddigi mozzanatoknál valamivel korábban kezdődött. És nem kevésbé nagy név kapcsán. Csakhogy a történet családi keretben maradt, utóbb meg feledésbe merült. Kabos Ede munkatársa volt Mikszáth Kálmán lapjának, az Országos Hirlapnak.⁵² Kapcsolatuk később sem szakadt meg. Erre vall az író üzenete a négyéves Kabos Ilonkának. A kislány fényképe alá ezeket a sorokat írta:

Egy puszit küldök a kis Ilonkának, hogy ő is tartozni fog eggyel egyszer.

*Mikszáth Kálmán
bácsi*

[1904]

14a.

MK LEVELE KOSSUTH FERENCNEK

Mikszáth kapcsolata Kossuth Ferencsel tisztázódni fog a publicisztikai iratok kiadása során. Első idézése talán 1884-ből való, amikor az író megemlíti, hogy a még Olaszországban élő Kossuth Ferencet az ellenzék Kolozsvárott képviselőnek léptette fel Gyulai Pál ellenében /Krk. 68:46/.

Az utolsó adat Mikszáth halála évéből való. Azt írja Gajdács Pálnak 1910. jan. 2-án: "Különben pedig Kossuth nagy rendetlenségbe süllyesztette a vasutakat is. Így megyünk feljebb-lejjebb mindenben"/Krk. 26:75./.

A jelen levélben ifj. Dr. Nagy Miklóst, Nagy Miklós-nak, a Vasárnapi Ujság szerkesztőjének /1840-1907/ fiát protezsálja Kossuth Ferencnél, a közlekedési miniszternél. A fiu a Magyarország Tiszti Cimtára 1907-es kötetének tanúsága szerint /267. l./ a M. Kir. Államvasutak kolozsvári Üzletvezetőségének I.osztályán dolgozott mint fogalmazó.

Mikszáthnak az apával való viszonyára fényt vetnek a Krk. 25. kötetében közzétett levelei /195., 202., 210., 230., 245., 264., számok./

A levél szövege így hangzik:

Kegyelmes Uram!

Kevés szóval /hogy sok időt ne raboljak/, de a legmelegebb szavakkal igyekszem Hozzád juttatni azt a kérésemet, hogy légy kegyes a legközelebbi előléptetéseknél jóakarattal lenni ifjabb dr. Nagy Miklós /kolozsvári üzletvezető-ségnél fogalmazó/ iránt, ki a 3-ik fizetési fokozatból már megérdemelné az előlépést a 2-ikba.

Apja Nagy Miklós, a "Vasárnapi Ujság" ismeretes szerkesztője, értékes, derék ember, kinek a magyar kultúrában nagy érdemei vannak.

Sapientia pauca. Egyetlen betűvel sem alkalmatlankodom többet, hanem maradok, aki mindig voltam,

rendületlen tisztelőd és

Bpest April 7. 1907.

igaz hived

Mikszáth Kálmán

A levél Hirváth Eva könyvtáros /Kaposvár/ tulajdonában van. Engedélyével közöljük. Bata Imre hívta fel reá figyelmünket.

A szöveg fakszimilében is közölve: Színházi Élet 1918. 42. sz. 12-13.

15.

MK LEVELE CSILLAG SOMÁHOZ

Csillag Soma 1876-ban született Patak községben, a balassagyarmati járásban. A Fried Rózával kötött házassága után megvásárolta a Veres-féle középirtokot Horpácson. A növény- és állattenyésztésben egyaránt kiemelkedő eredményeket ért el itt.

Mikszáth 1904 novemberében Szontágh Antaltól megvásárolja a nyáron elhalt Szontágh Pál birtokát Horpácson. 1907-ben felépül a horpácsi "Mikszáth-kastély". 1909. szeptemberében az író megvásárolja még a Horpács melletti Szomolyapusztai erdőt is.⁵³ Mikszáth az egytagban lévő területet

Csillag kezére bizta.⁵⁴ Csillag 1946-ban halt meg Horpácson.

Groszmann Frigyes így ír nagybátyjáról, Csillag Somáról: "Nagybátyámat Mikszáth-hoz őszinte, jóviszony fűzte. Az író közvetlen modora, jóindulatu egyénisége kizárta a bérlő és földesur közötti szokásos, rideg viszonyt. Ha Mikszáth Horpácson tartózkodott, naponta együtt voltak és az okos észjárásu zsidó bérlőjével órákhossziglan elbeszélgetett gazdasági és egyéb dolgokról. A jóviszony annyira fokozódott, hogy midőn Csillag Soma felesége egy fiugyermeknek adott életet, maga ajánlkozott "komának" és a gyermeket ezüst evőkészlettel ajándékozta meg. A gyermek születésétől fogva "koma" és "komámasszony" megszólítás járta, szóban és írásban".

Ennek a kapcsolatnak emélke az alábbi levél, amelyet ugyanitt tett közzé Groszmann Frigyes:⁵⁵

Kedves Komám! Minthogy az én embereim meglehetősen értelmetlenek, sziveskedjék kérem a kocsisomat utasítani, hogy hétfőn délután 3 órakor /vagyis június 22-én/ várjon Váczott az indóház előtt - és addig várjon míg nem jövök és míg nem intézkedem, ha egy hónapig kell is ott várnia. Az ő kötelessége az engedelmeskedés. A többi nem az ő dolga. A ló és az ő éllemezése az én számlámra megy, ezt be lehet onnan küldeni, azt nekem kell fizetni, de neki várni kell akár december 31-ig. Azon túl elmehet, de a lovat és kocsit még azon túl is hagyja ott, ha én ellenkező parancsot nem adtam.

Ilyen önfefü ember mellett úgy látom be kell szüntetnem a lótartást, mert ezer forintért, amennyibe a lótartásom kerül, még az a kis kényelem sincs meg, hogy egyszer-kétszer évente, mikor ki akarok oda rándulni, kocsim legyen.

Igen kérem kedves Komámat, utasítsa erre és legyen is gondja rá, hogy elinduljon.

A feleségem ugyanakkor jön, de ő Dejtárnak jön és ha lehet, tartson készen hétfőre két lovat, hogy este 8 órára érte küldhessünk, mert az enyémeek fáradtak lesznek.

Szívélyes üdvözléttel, komámasszonyomat tisztelve maradtam a viszontlátásig híve:

Mikszáth Kálmán.

[1908. június]⁵⁶

A levél lelőhelye: *Mult és Jövő. XVI. 1926. 420-421.*
Eredeti je lappang.

16.

MK LEVEL EGY ISMERETLENHEZ

Igen tisztelt Barátnom!

A fecske röptiben⁵⁷ említett vacsorára feleségem szerda /Május 5/ este nyolcz óráját tűzte ki. Elmarads még fizikai akadályokkal se menthető. Vis major nincs. Fekete kabát nem kell csak azon esetben ha szürke nincs. Csak Nagy Ferencz⁵⁸ és Kuncz Jenő⁵⁹ lesznek itt. Szóval pusztán a te híveid, melyek közül

a legragaszkodóbb

Mikszáth Kálmán

[1909. május első napjai]⁶⁰

Mikszáth szép kézírást utánzó betűkkel nyomtatott, 6,4x10,4 cm nagyságu névjegyének versoján, fekete tintával.
Eredeti je dr. Cenner Mihály /Budapest/ tulajdonában.

17.

MIKSZÁTH KÁLMÁNEK LEVELE GAJDÁCS PÁLHOZ

K e d v e s Barátnom!

Megörültem soraidnak és várlak. Az ideérkezés egyszerű.

Pestről valamivel 6 óra előtt indul a vonat Bécsbe -- arról Vácon jegyet vesztek a nógrádi vasutra /mely nyomban indul/ Nagy-Oroszi állomásra.

Nagy Orosziban 9 óra előtt leszteek, ott vár már a kocsi s hét perc alatt beszállit a "szalonnasütő" helyre.⁶¹

Levelezőlapon értesits, mely napon jössz.

Szeretettel várnak

Mikszáthék

Itt 20-dn isteni tisztelet lesz /lutheranus/.⁶² Nagyon szeretném, ha már itt volnátok.

Horpács, aug 15. 1909.

Lelőhelye: Békésmegyei Függetlenség. 1909. aug. 29. 4.
Közzétette dr. Rell Lajos. L. hozzá a következő levél bevezető szövegét.

18.

MK LEVELE DR. RELL LAJOSHOZ

Rell Lajos /1874. okt. 14. - 1952. ápr. 3./ művelődéstörténész Zomboron, Nógrád megyében született, és Szekszárdon hunyt el. Mint középiskolai tanár a békéscsabai ev. gimnáziumban működött, majd az intézet igazgatója lett. Közművelődési, politikai munkásságában sokoldalunak mutatkozott: a békéscsabai Múzeum Egyesületnek titkára volt, utóbb vezetője, a Békés-megyei Függetlenségnek szerkesztője. Szoros barátság fűzte Gajdács Pálhoz.⁶³

Rell jelesen szerkesztett lapjában egy-két Mikszáthra vonatkozó értékes cikket is megjelentetett. Közli az írónak Gajdács Pálhoz intézett, de ma már fel nem lelhető levele⁶⁴ és egy újságírónak adott nyilatkozata alapján a jubileumi facsemetékről szóló mikszáthi óhajt. Fontos írás, mert a korai időpontot s Gajdács baráti közelségét tekintve, a firssiben rögzített tartalmat a legteljesebb és leg-hitelesebb változatnak minősíthetjük.⁶⁵ Épp ezért nem lesz érdektelen egy részletét idéznünk:

MIKSZÁTH KÁLMÁN JUBILEUMA ÉS GAJDÁCS PÁL

.....

A jubileumra való készülődés alkalmával a mi hirneves poétánk, Gajdács Pál is fölkereste régi barátját, ki érdekes feleletet küldött Gajdácsnak és érdekesen nyilatkozott egy ujságíró előtt is, ki jubileumára vonatkozólag több kérdést intézett hozzája. Mikszáth nyilatkozatának legérdekesebb része a következő: "Több oldalról és vidékről kérdést intéztek olvasóim részint egyenesen hozzám, részint közel-állóimhoz, hogy milyen ajándékkal lephetnének meg. Egyik barátomnak, Gajdács Pálnak, az imént irtam meg ily kérdésre, hogy annak örülnék legjobban, ha egy-egy vidéki városból, ahol ebben a szándékban élnek, egy vagy két facsemetét küldenének falusi kertembe, hogy én azokat ott az ország mappája szerint elhelyezve, fölneveljem s mikor már hanyatló éveimben nem fogok többé mesélni tudni a közönségnek, akkor se szakadjunk el: a fák árnyékában csoszogva, lombjaik susogásában mintegy a közönség meséljen nekem"...

Szép költői gondolat, melyet valószínűleg valóra fog váltani a magyar közönségnek Mikszáth iránt érzett hódolata és szeretete.⁶⁶

Még jelentősebb Rellnek az a közleménye, melyben megmenti Mikszáthnak egy Gajdács Pálhoz irt, Horpácsra invitáló levelét. Keretes cikket ír. A bevezető részben megújítja a jubileumi facsemetékről elhangzott Mikszáth-kivánságot, a végső sorokban pedig bejelenti, hogy "Gajdács Pál, a mi mélyen tisztelt munkatársunk szíves volt megírni számunkra a horpácsi látogatást."⁶⁷

Gajdács "Egy nap Horpácson" címmel írta meg élményeit. Elevenen beszéli el a látogatás minden mozzanatát, színesen részletező rajzot ad a házigazda Mikszáthról, szeme fennakad minden apróságon, szinte leltárszerűen veszi számba a horpácsi "kastély" berendezését.⁶⁸ A két barát beszélgetése során eshetett szó Rell Lajosnak Mikszáth személyével

foglalkozó cikkeiről. E lapszámokat kérhette Gajdács útján az író, s küldhette azokat Rell Lajos Horpácsra. Ezért a köszönő levél:

Igen tisztelt tanár ur!

Nagy köszönettel vettem a lapokat s nemcsak azokat tettem el kedves emlékeim gyanánt, hanem az ön [a hizelgő szó erősen áthuzva] szeretetreméltó levelét is.

Bizony minket nógrádiakat is szétszórt az élet, hanem én vissza igyekeztem - az öreg napokra.

Hasonlót kívánok önnek is

igaz hive

Horpács 10 sept 1909.

Mikezdth Kálmán

[Cimzés:]

Tekintetes

Dr Rell Lajos

főgymnaziumi tanár urnak

Békés-Csaba

[A postabélyegzőn:]

NÓGRÁDVM 909 SEP 10 d.e. POSTA ÜGYN - BÉKÉSCSABA 909

SEP 12 N 6

A levél Rell Lajos mérnök tulajdonában van.

19.

ALEXANDER BERNÁT SÜRGÖNYE MK-HOZ

Alexander Bernátnak nem volt személyes kapcsolata Mikszáth-tal.⁶⁹ Mint író t irodalmunk nagy művésze nek tartotta, aki "nem tógában jelentkezett nemzete előtt, hanem munkás-zubbonyban, a mindennapi munkában, ebbe vitte bele a művészetet. Költészete a műhelyben, a szántóföldön, az utcán

fogant meg". A magyar irodalom és a magyar közönség összeolvasztására Petőfi, Jókai és Mikszáth többet tett, mint talán a többi író együttvéve.⁷⁰ Ez a magas szinten értékelő hang érződik ki Alexandernek a Mikszáth-jubileum alkalmából küldött sürgönyéből is:

*Mikszáth Kálmán
Fővárosi Vigadó Budapest*

A szeretet és a hódolat kifejezését küldi a nagy ünnepen bámulója hiva tisztelője

Alexander Bernát

[1910] Május 16.

Lelőhelye az MTA Kézirattára. Jelzet Ms 37/62.

20.

MK LEVELE EGY ISMERETLEN SZERKESZTŐHÖZ

Csak holnap tudok tárcát adni. Elkéstem a Vasárn. Ujs. cikkeivel.

Holnap /csütörtökön/ félhétkor.

Névjegy; rajta kruziv betűkkel: Mikszáth Kálmán. A szöveg a névvel ellátott oldalon.

Kellér Dezső ajándékából Scheiber Sándor tulajdonában.

FÜGGELÉK

Mikszáth Kálmán 1904 novemberében vásárolta horpácsi birtokát. 1906 tavaszán új "kastély"-t építtetett rá. Miklós Róbert szerint az építkezés olyan tetemes költséget emésztett fel, hogy a ház belső berendezésére már nem került sor.⁷¹ Valószínűnek tartjuk, hogy Mikszáth ebben a terhes anyagi helyzetben adta bérbe birtoka egy részét. E mozdulattal

nyilván az volt a célja, hogy az új otthon legalább részben új berendezési tárgyakhoz jusson. A berendezés nem közönséges jellegére Gajdács Pál leírásából következtethetünk.⁷²

A szerződés szövege Mikszáth kézírásával, s minden bizonnyal az ő fogalmazásában készült.

Haszonbéri szerződés

Alólirottak egy részről Mikszáth Kálmán horpácsi lakos mint földtulajdonos, másrészről Pöstyényi János, Macska Anzelm, Macska József és Szorcsik Pál szinte horpácsi lakosok a következő szerződésre léptünk.

Alul nevezettek bérbe vesszük hat egymás után következő évre Mikszáth Kálmántól a Hosszak és a Völgy vége dülőben fekvő mintegy ötvenhét holdra terjedő földjét és rétjét egyetemleges fizetési kötelezettséggel, olyan föltételekkel, hogy az első 1907. évi október 1-jétől 1908 októberig terjedő első évre fizetünk minden hold után 24 /az az huszonnégy/ koronát, a további öt évre pedig évenként minden egyes hold után 26 /az az huszonhat/ koronát, mégpedig a jövő évi júniustól kezdődőleg minden június 1-jén a felét s minden november elsején a haszonbér másik felét.

Ezzel kapcsolatosan kötelezzük megunkat a földet jól trágyázni.

Mikszáth Kálmán más részről kötelezi magát, hogy őket e birtoklásukban nem háborgatja hat évig s ha birtokát eladná is, csak e haszonbérleti kötelezettséggel teheti. Ervényét ezen szerződés csak abban az egy esetben veszti, ha Mikszáth Kálmán az itt jelzett birtoktestre vonatkozó, a folyó évi szeptember 14-iki Horpácson tartott árverésakor szerzett tulajdonjoga a felsőség által jóvá nem hagyatik, mely esetben a bérlet csak egy évre terjed.

Kelt Horpáczon 1907. Sept. 15-én.

Előttünk mint tanuk

Nagy Lajos

Berecz János

Pöstyényi János

Macska Anzelm

Macska József

Szorcsik Pál

mint bérlők

Mikszáth Kálmán

mint tulajdonos

A szerződés eredetije dr. Surányi Szorcsik János ügyvéd tulajdonában van Budapesten.

II.

Mikszáth Kálmán és Marczali Henrik barátságáról az utóbbi megemlékezik önéletrajzában. 1882-ben ismerkedtek meg. "Annyira belső barátságban éltünk, hogy többször felszólított, írjunk együtt magyar történetet. Én adjam a tudományos értéket, ő meg az irodalmi. Meg is írta, hogy én csupa beafsteaket tálalok fel, ahhoz champagner is kell. Bizonyára hiba volt tőlem, hogy ezt az érdekes tervet meg nem valósítottuk... Különös szerencsémnek tartom, hogy én vittem neki diszdoktorrá megválasztásának hírét. Megölelt és azt mondta: boldogságomhoz csak ez hiányzott. Két hónappal később eltemettük."⁷³

Mikszáthnak egy levele ismeretes Marczalinéhoz, továbbá egy bejegyzés emlékkönyvébe.⁷⁴

Marczali Póli - a tudós fiatalabb leánya - most azt írja, hogy egy apjához szóló Mikszáth-levelet is talált. Erről korrespondenciánk során nem tett említést. Közli azonban nővére emlékkönyvébe írt sorait:⁷⁵

"Az én kedvenc virágom az akác. Uton-utfélen árasztja édes illatát, mégis olyan magasan nyílik, hogy nehéz leszakítani."

J E G Y Z E T E K

- ¹ Az országos Széchényi Könyvtár kiadványai LXIV. Budapest, 1969.
- ² Pikay István: Mikszáth Kálmán különös levelei. Népszava: Szép Szó. 1970. aug. 8. 6; aug. 15. 8. Vö. még Pikay István: Ismeretlen dokumentumok Mikszáth Kálmán válságos esztendőiből. It. 1971. 378. -- Zsoldos Jenő: Felderítetlen fehér folt. Népszava: Szép Szó. 1971. febr. 27. 10.
- ³ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891. /A továbbiakban Szinnyei./ II. 932-933; Méreiné Juhász Margit jegyzete: Krk. 24:241; Rell Lajos mérnök szíves szóbeli közlése.
- ⁴ Külföldi levelek a szerkesztőhöz. Mulattató. A Magyar Néplap társlapja. 1874. 137-139, 141-142. 145-147.
- ⁵ Zsoldos Jenő: Rengei Mylander. Uj Élet. 1972. jul. 1.
- ⁶ Hölgyek Lapja 1879. 377. /33-39. sz./.
- ⁷ Dr. Makai Endre egyetemi tanár, matematikusnak ezuton köszönjük meg készséges felvilágosítását, és hogy a birtokában levő lapkivágásokat rendelkezésünkre bocsátotta.
- ⁸ Dr. Makai Endre: Herczel Manó és kora. Archivum Chirurgicum. Bp. 1948. I. kötet. 4. sz. 8. -- Makai professzor /1884-1972/ szóbeli közlése szerint édesanyja nézte át a "Tót atyafiak" és "A jó palócok" korrekturáját.
- ⁹ Krk. 25:5/183.
- ¹⁰ Kiss József 1882. elején utazott Itáliába. Vö. Kiss József levele Polgár Jozefához 1882. március 10-i dátummal Nápolyból. Közli: Scheiber Sándor - Zsoldos Jenő: Ő mért oly későn. Levelek Kiss József életrajzához. Budapest, 1972. 84.
- ¹¹ Vö. MK levele Márki Sándorhoz 1882. január 27-i dátummal. Jelen cikk 6. sz.
- ¹² Az időpont meghatározása azonnal megtörténik Kiss József soraival: március 15.

- 13 A levél keletkezési idejének meghatározásában a Márki Sándorhoz intézett Mikszáth-levél /6. sz./ és Kiss József sorai vannak segítségünkre. A költő 1882-ben járt Itáliában /vö. 10. jegyzet/ s ha március közepére már visszatérését tervezte, az év legelején kellett elindulnia. Az 1881-es év vége azért nem valószínű, mert akkor jelent meg verseskönyve /Mikszáth a Pesti Hirlapban december 13-án elismerő kritikát irt róla: Krk. 62:123-6, 276-8./, ami bizonyára Budapesthez kötötte. Mikszáth január 27-én kelt levelében már le is mondja az utazást - a Peteleihez intézett sorok tehát január első napjaiban íródtak.
- 14 1882-és 1886 között /ekkor jelent meg a következő jegyzetben szereplő K. [= Kolozsvári] Közlöny/ két Petelei - írást közölt a Vasárnapi Ujság: A nagyanyó reménysége. 1882. június 18. /390./ és A Nemes Biri haragja. 1882. szeptember 17. /598./ Jelen levélben az első, a június 18-án megjelent rajzról van szó. Ezt az 5. sz. levél utalásai valószínűsítik.
- 15 "K. Közlöny" = Kolozsvári Közlöny. Az erdélyrészi Szabadelvű Párt lapja. Szerkesztője Békésy Károly volt. Petelei István segédszerkesztőként a Tárca-rovatot vezette. Szunyog álnéven, illetve P.I. vagy T. szignóval, olykor teljes névalírással közölte cikkeit. /Vö. Gyulyás Pál: Magyar írói álnév lexikon. Bp. 1956. 612./ Petelei feltehetően valamelyik írására hívta fel Mikszáth figyelmét. 1882. június 18. előtt négy írása jelent meg a lapban: Séta: április 9-én /92./, Tekintély: április 16-án /114./, A temetőről: május 18-án /222./; Falusi temetés. június 15-én /308./ - mind a négy Szunyog álnévvel.
- 16 A levél keletkezésének időpontját Petelei írásának Vasárnapi Ujság-beli megjelenése határozza meg. Vö. 14. sz. jegyzettel.
- 17 Mikszáth keltezett levelei között 1884-ig található ilyen fejlécű papírra írott. Ez a levél tehát nem íródhatott 1884 után.
- 18 Vö. 14. sz. jegyzettel. A levél Ujévre utaló szavai valószínűsítik, hogy az az év vége felé került papírra, vagyis a szeptember 17-én megjelent Petelei-írásról esik szó benne.
- 19 Mikszáth 1882. decemberében hét tárcát, illetve cikket írt /Krk. 67:5-18, 255-260./ és számos parlamenti karcot. /Krk. 65./

- 20 1883-ban jelent meg Mikszáth két ifjúsági regénye: Jókai Mór vagy a komáromi fiu, ki a világot hódította meg. - Herceg Eszterházy Miklós további kalandjai. /Vö. Rubinyi Mózes: M.K. élete és művei. Bp. 1918./ Ezeket a könyveket írhatta 1882-ben.
- 21 Az 1882. szeptember-októberi keltezésű a szeptemberben megjelent Petelei-írás, az év végére való utalás, M.K. közlése napi munkájáról és a levélpapír fejlécének szövege együtt valószínűsíti.
- 22 A lap e száma az Országos Széchényi Könyvtárban nem található meg. Ezuton mondunk köszönetet Mózes Julia könyvtárosnak, a marosvásárhelyi Biblioteca municipale munkatársának, hogy a cikk másolatát elküldte nekünk.
- 22/a L. róla most Kemény G. Gábor, Kortárs. XVII. 1973. 1668-1674.
- 23 Nem tudjuk, hogy a "felolvasandó dolgot" Mikszáth végül valóban elküldte-e.
- 24 Egyelőre nem került elő a levél, melyben a cím szerepel.
- 25 Pesti Hirlap. 1886. ápr. 30. 1.
- 26 Krk. 25:13; jegyzetek: 187-188.
- 27 Méreiné Juhász Margit ezt a mondatot minden alap nélkül Szemere leveléhez fűzött Mikszáth-jegyzetté alakítja át: "Élőkről baj nélkül írni nehéz" /Krk.25:188./.
- 28 Vö. Scheiber Sándor: Mikszáth novella-forrásaihoz. Fil. Közl. 1966. 188-189.
- 29 Ügyvéd, hirlapíró, lapszerkesztő. 1868 és 1889 között a Szegedi Híradót szerkesztette /Szinyei, IX. 754-756./.
- 30 Krk. 25:57; MK Hátrahagyott munkái I. 160.
- 31 Foglalkoztatta a kérdés. Munkája jelent meg 1887-ben "A hadegészségügy reformja" címmel /Révai Nagy Lex. VII. 190/.
- 32 Szinyei, II. 314-315.
- 33 Kristóf Károly: Világhírű emberek kézírása. Színházi Élet 1929. 4. sz. 6.
- 34 Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. IV. Budapest, 1940. 870.
- 35 Király István: Mikszáth Kálmán. Bp. 1952. 102.

- 36 Lásd Mikszáth és Darányi viszonyához Mikszáth levelét 1896. május 29-ről. /Scheiber - Zsoldos: Kiadatlan Mikszáth-levelek az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp. 1969. 35-36./
- 37 Fogaras és Vidéke. 1896. jun. 14. 3.
- 38 Éder Zoltán: Babits a katedrán. Bp. 1966. 55-56.
- 39 Fogaras és Vidéke. 1896. ápr. 26. 3.
- 40 Képviselői beszámoló. U.o. 1896. máj. 10. Melléklet 3. Lásd még máj. 17, 24.
- 41 Fogaras és Vidéke. 1896. jun. 14. 3.
- 42 A fogarasi m. kir. áll. főgimnázium Értesítője az 1898-99. iskolai évről. Közli Nemes Imre igazgató-tanár. Fogaras, 1899. 4.
- 43 Lásd az illető iskola Értesítőjét.
- 44 Krk. 25:85-86.
- 45 U.o. 86.
- 46 Országos Hírlap. 1899. jan. 26. 1.
- 47 Méreiné Juhász Margit jegyzete: Krk. 25:219.
- 48 Szinnyei, I. 819. -- Gulyás Pál: Magyar írók... II. 1024-1025. -- Bendtner József Emlékfüzet. Bp. 1905.
- 49 Mikszáth hibásan írja a nevet.
- 50 A levél keletkezésének időpontját a tartalom határozza meg. A Különös házasság első kötetkiadásáról van szó benne. Bisztray Gyula jegyzetei szerint a Különös házasság megjelenését a Pesti Hírlap 1901. október 12-én jelentette be /Krk. 14:241-2./ Ha figyelembe vesszük, hogy Mikszáth már a "második kötet kinyomatott iveri"-ről ír, tehát a nyomdai munkálatok már előrehaladott stádiumban voltak, sem korábban, sem sokkal később, mint egy-két hónappal október 12-e előtt a levél nem íródhatott. Így valószínű, hogy Mikszáth 1901. augusztusának második vagy szeptemberének első felében írta a levelet.
- 51 Ady Endrétől kapott csókot Kabos Ilonka. Színházi Élet. 1929. 49. sz. 52-53. -- Lásd ehhez: Vezér Erzsébet: Ady levelei Kabos Edéhez és Kabos Ilonkához. ItK. 1966. 623; Scheiber Sándor: Ady-dokumentumok. Alföld. 1968. 67.

- 52 Krk. 25:213.
- 53 Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. Bp. 1957. 377. -- Méreiné Juhász Margit írása a Beszélő tájak c. kötetben. Szerk.: Hatvany Lajos. Bp. 1963. 242.
- 54 A Csillag Somára vonatkozó adatokat fiának, Csillag Lajosnak /Budapest/ köszönjük.
- 55 Groszmann Frigyes: Találkozásom Mikszáth Kálmánnal. Mult és Jövő. XVI. 1926. 420-421.
- 56 A levél a lehetséges esztendő /1904-1910/ közül 1908-ban íródott, mert ebben az évben esett hétfőre június 22-e.
- 57 Nagy Ferenc jogtudós /1852-1928/. 1890-ben a budapesti egyetem kereskedelmi és váltójogi tanszékére nevezték ki. Akadémiai tag volt. 1900-ban államtitkár, többször képviselő. 1918-ban a Károlyi-kormány közlelmezési minisztere. /Révai Lexikon XIV. 178. XX. 680./ Baumgarten Nándor mondotta Nagy Ferenc-émlékbeszédében /Budapest, 1929./: "Mikor Tisza István pártjához csatlakozott /t.i. Nagy Ferenc/ és 1914 /sic: helyesen: 1904/ újévkor mint hivatalos szónok üdvözli a pártvezért, Mikszáth Kálmán így emlékezik meg róla: A tömegből egy fejfel kimagaslik a párt mai főszónoka, ki egyikét tartotta a legszebb beszédeknek, melyeket érdemes volna a tankönyvekbe bevenni, mint Sheridanét vagy Mirabeau-ét."
"A fecske röptiben" Az izes kifejezést MK elbeszélésben is felhasználta. 1910-es, A rekeszek c. novellájában írja: "... rendszeren tanuja voltam a fentidézett párbeszédnek, mely mindég ilyen fecskeröptében pergett le és sohasem lett színesebb, se bővebb." MK Válogatott művei. Elbeszélések 1900-1910. Bp., 1955. III. 449.
- 58 Kuncz Jenő nevénél két személy jöhet számításba:
1. Kuncz Jenő /1844-1926/. Jogász, szociológus, akadémiai levelező tag. 1871 és 1895 között Budapesten ügyvéd. /Magyar Életrajzi Lexikon I. Bp. 1967. 1031./
2. Kuncz Jenő /1864 - ?/. Jogász, vármegyei főjegyző, később aispán. A győri Kisfaludi Irodalmi Kör főtitkára, aki 1910-ben a Kör nevében levélben köszöntötte a jubiláló írót /Krk. 26:79./ Utóbb elnök. A Győri Hírlap főszerkesztője. Életrajzát lásd az Emlékkönyv Kuncz Jenő tvenedik születésnapjára /Győr, 1934./ c. kötetben /1-9./.
- 59 A levélnek abban az évben kellett keletkeznie, amikor május 5-e szerdára esett. Mikszáth, mint a szövegből ki-

derül, vacsoravedéget hív, anyagi helyzete tehát már rendeződött, így csak az 1897-es és az 1909-es év jöhet számításba. A kérdést az iráskép dönti el: a kései Mikszáth kézírásával van dolgunk, a levél tehát 1909-ben keletkezett. A közelebbi meghatározás a szövegből adódik.

- 60 Mikszáth Kálmán furcsállotta, hogy Gajdács Pál egykori horpácsi látogatásakor a birtok legregényesebb helyéről is csak így nyilatkozott: "Jó szalonnasütő hely." /Méreiné Juhász Margit jegyzete: Krk. 26:209./. Innen az idézőjeles célzás Horpács helyett.
- 61 Ir róla Gajdács Pál Egy nap Horpácson, Látogatás Mikszáth Kálmánnál c. tárcacikkében /Békésmegyei Függetlenség. 1909. szept. 5. 3./
- 62 Szinnyei, XI. 749-753. és Rell Lajos mérnök szives tájékoztató közlése.
- 63 Gajdács Pál kézirati hagyatéka 1945-ben elpusztult. /Méreiné Juhász Margit jegyzete: Krk. 24:241./.
- 64 Vö. Krk. 26:209. jegyzet adata: 1914-ből; Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. Bp. 1922. 211.
- 65 Békésmegyei Függetlenség. 1909. jul. 11. 2.
- 66 U.o. 1909. aug. 29. 4.
- 67 U.o. 1909. szept. 5. 1.
- 68 Szemere Samu professzor szives szóbeli közlése.
- 69 Alexander Bernát: Nagy emberek. Sajtó alá rendezte Szemere Samu. Bp. 1938. 249, 250; A művészet. Válogatott tanulmányok. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Szemere Samu. Bp. 1969. 406-409.
- 70 Miklós Róbert: Mikszáth Kálmán horpácsi fundusa. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve. 1960-61. 79.
- 71 Lásd a 33. sz. jegyzetet.
- 72 Marczali Henrik: Emlékeim. Nyugat. XXII. II. kötet. 1929. 719-720.
- 73 Krk. 25:73, 214.
- 74 Marczali Póli: Apám pályája, barátai. Emlékek Marczali Henrikről. München, 1973. 59. /Auróra Kiskönyvek. 4./